

Enningdalselva/Berbyelva i historisk perspektiv - Utdrag fra Boken "Id Herred" av Hans Bakke - utgitt år 1915

"Det største laksefiske var ved Berby. Der søkte laksen op i elven, og laksefisket blev i sin tid regnet som en av Berbys største herligheter.

I 1840-aarene heter det at laksefisket var i avtagende, men endnu fiskedes der godt. Den samme klage over at det blir mindre laks gjentar sig ogsaa i anden halvdel av aarhundredet, og i 1880-aarene var det sterkt paa tale at oprette en lakse-utklækningsanstalt paa Berby.

Men har laksemængden tat av, saa er til gjengjæld prisen steget, saa endnu paa denn tid var indtægten av fisket ikke synderlig forringet. Med stenindustrien og dennes kai-anlæg langs Idefjorden er dog laksefisket i det store og hele ophørt at være av større betydning for bygden.

Berby gård i Enningdalen. (Ant. mellom 1810 og 1817)

Paa Wiels tid var laksefisket paa Berby meget vigtig. Det fortælles at husmændene paa gaarden betinget sig at de ikke skulde få laks mer end 3 ganger om uken. I elven fisket man ogsaa den gang perler. Nu er det forbudt at drive perlefiske der.

Fra 1830 av og utover var der et ganske rikt *sildefiske* i Idefjorden. Aar efter aar søkte silden ind i fjorden, og gaardene ved sjøen indrettet sig paa et stadig sildefiske. Men herligheten varte ikke længe. Allerede i 1845 heter det "at det lovende silde- fiske i Idefjorden blev en skuffelse", og siden har silden ikke søkt op i fjorden i nogen større mængde."

"Av meget *større* betydning end jagten var *fisket*. *Det var* ikke saa litet fisk i ferskvandene og elvene, og i Idefjorden fanget man laks, ørret og sild. Gjedden fanget man i ældre tider paa følgende maate' "Saasnart *Kulden* ha
r lagt saa
stærk
is paa de
ferske
Vande (hvorpaa dog ingen Snee maa
være
falden), at den uden Fare kan gaaes, behøver man kun at tage et Fakkelt i den eene, og en Øxe
i den anden Haand, spaserende paa isen over de Grunde
nær
Sundet,
hvor
Vandet kun er en Fod eller noget
mere
dybt; Gjedden, eller anden Fisk, staaer da ved Skinnet af Faklen ganske stille, muelig for at
betragte et for den saa ganske usædvanligt Syn; med
Øxe-Hammeren
gives da et stærkt Slag paa isen lig'eover Fiskens Hoved,
hvorved
den
for
nogle Øjeblikke ved Vandets hastige Sammenpræsning betages næsten al Bevægelse. I
største Hast maa man da, forinden Fisken kommer
til
Samling igjen, hugge Hul paa lisen og optage den".

Det viktigste fiske var laksefisket. Laksen *blev* fanget i ruser eller garn, og *flere* gaarder langs Idefjorden hadde en

stor

herlighet laksefisket. Avsætningsforholdene var jo noget besværlig. Naar rusen var trukket om morgenen, maatte man ro

til

byen med den og hadde ofte et svare stræv med at faa solgt den. I 1830-aarene var

prisen

60 skilling pr.

bismerpund."

"ENNINGDALSELVEN eller *Berby-elven* er bygdens største og betydeligste vasdrag, og er ogsaa et av de betydeligste vasdrag i hele amtet. Den har sit utløp i

Ulevandet

som ligger paa riksgrænsen i s. for røs nr. ,5 i Aremark. Ulevandet er 2 km. langt. Siden danner elven riksgrænsen mot Sverige i en strækning av 6 km., indtil den falder ut i

Søndre Boksjø

(6 km. lang grænse mot Sverige). I sit videre løp danner elven paa en strækning av 3,5 km.

atter riksgrænse og falder saa ut i

Kornsjøene,

som i en længde av 8 km. danner grænsen. Her gaar elven ind i Sverige. Hittil har den gaat i sydlig retning; men søndenfor grænsen gjør den en bøining mot vest, indtil den falder ut i den lange indsjø

Bullaren

som gaar i s-n. Ved Vasbøn toldsted ved nordenden av Bullaren kommer den igjen ind paa norsk omraade. I Enningdalen gaar den gjennom 2 indsjøer,

Kirkevandet

og

Røsvandet

(37 m. o. h.). Den gaar inn.i vestlig retning til den litt nedenfor Berby falder ut i bunden av Idefjorden. Løpet er paa norsk side fra Vasbøn til Berby 12 km. Paa denne strækning danner den 2 fossefald, ved

Solløsen

og ved

Mjølnørød.

Vandføringen ved Solløsen er ganske betydelig, og i 1913 har der været planer oppe om at utbygge fossen, men disse planer er endnu ikke realisert.

Vasdraget er ialt 71 km. langt (37 km. i Norge og 34 km. i Sverige) og danner avlapet for alle de myrer og indsjøer som findes i den høiestliggende del av Id herred (Enningdalens Bergsti).

Hovedelven har sit tilløp fra selve plataaet og de tilgrænsende distrikter i Sverige.

Nærmest elven er breddene opdyrket og saa lave at de tildels staar under vand i flomtiden; men et stykke fra elven stiger vandet paa begge sider aap til skogklædte aaser, som er hoiere paa den vestre end den østre side av elven.

Elven har stenbund, men kan som regel ikke vades, undtagen efter sterk tørke, og selv da- bare paa enkelte steder. Mellem *Golden* og *Sagbakken* kan den passeres av fotgjængere ved hjælp av klopper og en stor sten som ligger midt i elven.

Før i tiden hadde elven meget stor betydning for trælasthandelen, og kunde i saa maate næsten maale sig med Tistedalselven. Efterat skogene rundt vasdraget er blit sterkt uthugget, er dens betydning som fløterelv tat av, men endnu fløtes derendel tømmer i den.

Elven har i sin tid drevet adskillige sag- og møllebruk, men venter, som nævnt, endnu paa at bli tat i elektricitetens tjeneste.

Fra gammel tid av er der drevet et betydelig laksefiske i elven. Endnu er laksefisket ved Berby det største i bygden. I middelalderen var ogsaa aalefisket i Enningdalselven vigtig, ja saa betydelig at bispens i Oslo sørget for at faa det ind under bispestolen som en betydelig herlighed.

Enningdalselven optar mange tilløp. De vigtigste er: a) *Eigaaen* (Elja) kommer fra Gjeddelsmyren i øst for ørsjøen og gaar gjennom Gjeddelsstjern, Elgvand, Lysevand og nordre og søndre Elgevand. Ved

Sandhaugen

optar den avløpet fra Sandvandene, Tittartjern og Langvand fra vest. Straks nedenfor optar den Brandtjernbækken (5 km. lang) som fra Brandtjern av danner riksgrænsen med Sverige. Siden danner Elgaaen riksgrænsen indtil den falder ut i Enningdalselven ved Kitterød Kort før sit utløp danner den

Elgefossen.

Elgaaen er 18 km lang. Bredderne er som regel sumpige, men elven kan vades i sin øvre del l).

Historisk

Skrevet av Rune Andersen

tirsdag 12. januar 2010 20:49 - Sist oppdatert mandag 12. mai 2014 19:40

b) *Ørelven* eller *Prestebakkeelven* (Aura) er det betydeligste tilløp Enningdalselven optar i Norge. Den utspringer under *Kulefjeld* n. for ørsjøen, og løper i en strækning av 2 km. i sydøstlig retning til den falder i ørsjøen mellem *Torgalsbøen*

o~

Nordbakke.

Ved Prestebakke rider elven igjen ut av ørsjøen (8 km. lang), og danner paa sit 4 km. lange løp ned til Berby mange fosser, da faldhøiden fra Prestebakke er ganske betydelig, Den forener sig med Enningdalselven ved Ørbakke straks førend Enningdalselven falder ut i Idefjorden. Ved elvens utløp av ørsjøen er der ved en dæmning sørget for regelmæssig vandføring aaret rundt til de mange mindre bruk som elven driver.

Elven har i regelen ikke høie bredder, men kan vanskelig vades, undtagen dammen ved ørsjøen er stængt. Men da kan den vades de fleste steder. Eieren av Berby betaler fra gammel tid en aarlig avgift til alle de gaarder, som ligger ind til ørsjøen,

Elven het i middelalderen *Aura*. Et sted kaldes den ogsaa *Auraraa* R.B. 303, 327. Navnet er opstaat av navnet paa sjøen som i gamle dage het

Aurr;

elvenavnet er bevaret i

Ørbakke

(vid

Auræbakka D.N. V 228, 1344, vid *Aurabakka* D.N. II 387. 1387),

Ør-elven eller Aura faar tilløp av *Bøensbækken*, som i almindelighet kaldes *Endebækken*. Den er 4 km. lang, kommer fra

Endevandet

og falder ut i Ørelven ved Ende. Endevandet har tilløp fra de store moser mellem Mosekasa og Doktorsætre og gaar rundt

Vagelaasen

forbi

Langbraaten

og"

Vagelen.

Et andet tilsig mottar den fra

Svenningsbøensbækken.

2. *Folkaaen* eller *Buerelven* kommer fra *Gullundmosen* gaar gjennom *Folkevandet*,
Lundenmosen og

Buerdalen og falder i Idefjorden ved Folkaa. Indtil
Folkesæt

har den som regel sumpige bredder, men mellem Folkesæt og Idefjorden kan den vades. Den danner flere smaa fossefald som i gamle dage har drevet dels sagbruk (ved Sagholen), dels møller (ved Folkesæt).

Det største fald er fra Folkaa bro og til sjøen, hvor faldhøiden er ca. 80 meter. Ved Folkaa fiskes der endel laks. I gamle dage var laksefisket her meget betydelig.

Elven er 10,5 km. lang, regnet fra Folkevandet. Den har tilløp fra flere tjern og myrer, Vigtigst er kanskje Tolibækken. I gamle dage het den *Folka*, og baade *Folkevandet*, *Folkesæt* og p1adsen *Folkaa* er opkaldt efter den."

Litt historie fra boken "Frederikshalds og Frederiksstens historie indtil 1720" AF C. O. MUNTHE
- Kaptein i Generalstaben - utgitt 1906:

Os (les Halden) var forøvrigt ikke den eneste Havne- og Lasteplads for Trælast i Idde og Marker Len. Fra Sponviken til Folkeaaen og Ørbakke, inderst inde i Iddefjorden, havde Trælastskuderne fra den første Tid mange Ankerpladse, hvor de kjøbte rund eller skaaren Last, saavel Eketømmer, Gran- og Furu-Master, Spirer eller Bjelker som danske og hollandske Deler og Bord. Den skaarne Last var jo vistnok nærmest at søge ved Elvemundingerne, specielt ved Tistedalselvns, Folkeaaens og Enningedalselvns Udløb; men rund Last var ogsaa andetsteds at faa. Efterat GERLOF NETTELHORST havde tiltraadt Lenet og bleven Eier til Os Gaard, forbød han Bønderne ved Bunden af Fjorden at handle med „de danske Skuder og Kreier med andre", som førte Øl, Brød og anden „Fetallie" herind og tiltuskede sig Tømmer og Deler istedet. Denne Handel blev -- formentlig efter de gamle Bestemmelser om Lensmandens Forkjøbsret --- forbeholdt Sagmøllerne under Berby, hvoraf ihvertfald en „laa til Lenet" i.

Han hindrede desuden Bøndernes frie Flødning i Enningedalselven ved at „lægge Bommer" i Elven adskillige Steder og negtede at slippe deres Tømmer igjennem uden Afgift, medens han selv lod fløde, naar han lystede og derved skadede Fiskeriet i Elven. Tidligere havde Regelen været, at Elven for Fiskeriets Skyld skulde være fri og ren for Tømmer fra Korsmesse om Vaaren (3. Mai) til Korsmesse om Høsten (14. September). Dette klagede da Enningedalsbønderne over ved Herredagene i Oslo 1616, og endel „gode Mænd" fik Befaling at undersøge Sagen, men Bønderne fik kun delvis Ret. NETTELHORST blev i 1617 paalagt at fjerne de paaklagede Bomme i Elven og fik tillige en skarp Tilrettevisning, forat han selv og hans Folk, ham uafvidende, havde „taget nogle Foræringer" af Bønderne, hvis Tømmer blev sluppet frem gjennem Bommene. Derimod sees ikke, at der er taget Hensyn til Bøndernes Klage over at være negtet sin frie Handel med Trælastfartøjerne ved Fjordbunden. Denne Side af Sagen faar ikke engang de „gode Mænd" Ordre til at undersøge.

Svenskerne forlangte, at Enningedalen Sogn skulde følge Bohus Læn og saaledes blive svensk, da det havde hørt under Nafverstad Pastorat, medens Nordmændene eller rettere Statholderen, Hr. Niels Trolle, holdt sig til den verdslige Inndeling, hvorefter Idde og Marker Len og dermed ogsaa Enningedalen fra gammel Tid hørte under Akershus Hovedlen. I Overensstemmelse hermed havde Akershus Len Ret til alle Elveudløb af Sverige i Svinesund og Iddefjord „til Fordel for Halden og Akershus Lens Indvaanere", hvad Tømmerhandel fra Grænserne af Vermeland og Dal angik. Svenskerne modsatte sig imidlertid, at ogsaa Enningedalselven og derved Udslibning af Trælast fra Bullaren forblev i norske Hænder. Herom var man ikke bleven enig, da Fiendtlighederne atter brød ud, og der tør vel gaaes ud fra, at den nye Krig ikke alene bragte os Trondhjems Len tilbage, men ogsaa sikrede os en fordelagtigere Sydgrænse, end vi vilde have erholdt paa Grundlag af Roskildefreden. Nu blev Grænserne endelig efter Opgang og Dele fastsatte den 26. Oktober saaledes, at Enningedalen forblev norsk. Den 30. Oktober gled Jagten med Grænsekommissærerne ind paa Haldens Havn. Den afgav Salut med 3 Skud, der blev svaret fra Frederikssten med 1 Stykke paa 1 tt;. Dette var, hvad der tilkom Kommissærerne efter deres Rang og Stilling; skulde Saluten staaet i Forhold til Betydningen for Halden af de vundne Resultater, var den sikkerlig bleven adskillig kraftigere. Disse Resultater, der for en væsentlig Del kan indregistreres blandt de Fortjenester, Halden ved sit trappe Forsvar selv havde indlagt sig, var for Byens Handel og Næring i Fred og for dens Sikkerhed i Krig af stor Vigtighed. Ikke alene var Berby- eller Enningedalselven og saaledes Udløbet at Bullarensjøerne forblevet norsk, hvilket dengang ikke var af ringe økokonomisk Betydning; men ulige meget vigtigere var det dog, at Svenskerne herved holdtes borte fra Byens umiddelbare Nærhed, og at Passene her forblev i norsk Besiddelse, saa det endnu blev vanskeligt at bemægtige sig Halden ved et coup de main.

Spørgsmaalet var da heller ikke fra svensk Side tillagt liden Betydning. Et Brev fra PEDER BAGGE til Statholderen, dateret Berby 17. September 1662, meddeler saaledes, at en svensk Oberst ASCHENBERG med en Ingeniør og anden Suite har været paa Berby, har beseet og ladet „afridse" hele Omegnen og ladet sig forlyde med, at Sverige ønskede at tilbytte sig Enningedalen mod de to i 1644 af Svenskerne annekterede, men endnu ikke til Sverige formelt

Historisk

Skrevet av Rune Andersen

tirsdag 12. januar 2010 20:49 - Sist oppdatert mandag 12. mai 2014 19:40

afstaaede Sogne Idre og Særna øverst i Dalarne. BAGGE ansaa naturligvis et saadant Mageskifte utilraadeligt og høist skadeligt for Haldens Sikkerhed og Næring, ligesom han erklærer „for Kongens og Fædrelandets Skyld" at have afslaaet at sælge sin Gaard Berby til ASCHENBERG, da denne fremsatte Ønske om at tilforhandle sig Gaarden. Statholderen har formentlig indberettet Sagen til Kjøbenhavn, thi Oversekretær ERIK Kaa,G skriver til Statholderen den 25. Oktober s. A. om „det Mageskifte, som de Svenske lader sig forlyde med, hvilket jeg haaber dog ikke at angaa". Sagen var da refereret for Kongen (Statholderarkivet). Endskjønt utvilsomt Enningedalen var mere attraaværdig for Sverige end de afsidesliggende Sogne Idre og Særna, er der neppe ad diplomatisk Vei gjort Forsøg paa at istandbringe noget Mageskifte i den Anledning.

Fra boken: I livets tjeneste : jordmor-Annes fargerike liv. (utgitt 1993) ..utklipp fra året 1921.

Til gården hørte laksefiske i Berby-elva. Det ble sat ut garn. Og frøken Golden var selv tidlig oppe om morgenen og trakk garna. Jeg har alltid vært morgenfugl, så jeg stod opp og ble med på laksefisket utover våren. Tror jeg var eneste eleven som brydde meg om det. Men det var morsomt, og frøken Golden var en hyggelig dame å samarbeide med. Vi fikk god fangst der. Laksen ble straks rensset og pakket, og melkekjøreren tok den med til Prestebakke stasjon. Der stoppet hurtigtoget fra Sverige og tok laksen med til Oslo. Inge Sørensen på fiskebrygga solgte fersk Berby-laks på formiddagen. Pinseaftern satte Berby ut va (en stor pose) i fjordgapet. Jeg husker de kom med et fullt kjerrellass med laks.

-Men hvor gjorde de av den laksen, ble den sendt til Oslo?

-Noe ble vel sendt, men mye ble røkt. Og så spiste vi elevene bra med laks. Det var stadig på middags-bordet. Vi syntes det var deilig. Men de gamle hus-mennene hadde kontraktfestet at de skulle slippe å spise laks mer enn fire ganger pr. uke.

Anne vet at lakseretten i Berby-elva nå leies ut til Norges Fiskerforening. Hun forteller også at steinindustrien som tilhørte Berby, nå er nedlagt. Monolitten i Vigelandsparken stammer derfra. Den ble tatt ut ved Iddefjorden i 1920 og senere fraktet til Oslo.

Historisk

Skrevet av Rune Andersen

tirsdag 12. januar 2010 20:49 - Sist oppdatert mandag 12. mai 2014 19:40
